

18 sentyabr, böyük bəstəkarımız, Qarabağın yetirdiyi dahilərdən biri, belkə digər birincisi, akademik musiqimizin tarixini başlandı bəstəkən, məarifçi, keyriyyəçi, bütün Qafqazın ən görkəmli şəxsiyyətlərindən biri Üzeyir Hacıbəyovun doğum gündür.

Azərbaycanın sənət tarixində bütün taleyi - dünyaya gəlişindən tutmuş ölümünə, yaradıcılığında qədar bütün ömrü öz ölkəsinin, daha sonra yaşadığı regionun və hətta dünya təhki ilə bu qədar bağlı, birləşik ikinci şəxsiyyət tapmaq çətinidir. On doqquzuncu əsrin sonları, yirminci əsrin ortalarına qədər Azərbaycanı çənginə almış bütün siyasi proseslər, regionun müqəddəratını müəyyən edən tələyüklü hadisələr Üzeyir Hacıbəylinin də taleyində öz əksini taparaq, bu böyük şəxsiyyətin heyatının axarını müəyyən edib.

Üzeyir Hacıbəylinin anası Şirin xanımı Şuşa ziyalılarından olan Əbdülhüseyn bəy üçün Qarabağın son şahzadəsi Xurşidbanu Natavan özü bəyən seçmişdi. Şuşanın yetirdiyi gəlmış-keçmiş ən heyretətamiz şəxsiyyəti 1885-ci ildə Ağcabədə, məhz Xurşidbanu Natavanın burdakı mülkündə doğulub.

Atası Natəvanın mirzəsi olduğu, Xan qızının sevdiyi ailə olduğu üçün, Şuşanın bütün intellektual və sənət məclisləri hələ yeniyetmə iken Üzeyirin üzünə açılmışdı. Gözəl təhsil ala bilmiş, rus dilini mükəmməl öyrənmişdi. Qorı Müəllimlər seminarıyısında dünya klassikası, dünya incəsənəti, dünya müasir fikri ilə tanış olmuş və vətəninə qayıtdıqdan sonra uzun müddət pədaqoq kimi fəaliyyət göstərmiş. Cəbrayıl qəzasında, Bakıda rus dili, tarix və musiqidən dərslər deyərək, xalqın övladlarına təhsil vermişdi. Amma bununla da kifayətlənməyərək, rus-türk, türk-rus dili lüğəti tərtib edib.

Amma onun biqrafiasının ən parlaq səhifəsi, Üzeyir bəyin lokal şəxsiyyət olmağın çıxarılıb, bütün Qafqazın fenomeninə çevirən fəaliyyəti isə, təbii ki, bəstəkarlığı idi. Maraqlıdır ki, cəmi dörd il ərzində yazdığı üç operetta "Ər və arvad", "Ol masın, bu olsun" və "Arşın mal alanı" o hələ peşəkar musiqi təhsil almadan yazmış və bu üç operetta bütün Qafqazda, Türkiyə, Bolqarıstan və Çar Rusiasında olmanın şöhrət qazanıb.

1913-cü ildə, artıq bütün Qafqazda məşhurlaşmış operettalarından gələn qonorar ona Peterburqa gəlib, orda peşəkar bəstəkarlığı təhsil almağa imkan vermişdi. Amma cəmi bir il sonra başlayan Birinci Dünya Müharibəsi Üzeyir bəyin təhsilini yarımcı qoydu və o yenidən Bakıya qayıtmışdı. 1920-ci ildə, Sovet İttifaqının quruluşu ilk illərdə bəy nəslindən olan və sifli düşmənlərindən olan böyük bəstəkari güllələnmənin bir addımından

Neriman Nerimanov xilas etmişdi. Onun sənətinin heyranları arasında Stalinin özü belə var idi və diktatorun bu heyranlığı böyük bəstəkərin repressiya illərindən sağ çıxmasına zəmin yaradıb.

Məşhur rus şairi Mixail Lermontov Qafqaz mövzusunda öz əsərlərində, məktublarında ən çox əks etdirən ədiblərdən biridir. Lermontov məktublarının birində azərbaycan dilini fransız dili ilə müqayisə edir və deyirdi: "Qafqazda türk dilini bilmək çox vacibdir və burdakı millətlərin çoxu bu dildə danışır. Avropa üçün Fransız dili nədirsə, Qafqaz üçün də burdakı türklərin dili odur".

Böyük şairin gəldiyi qənaət

Üzeyir Hacıbəyli - Taleyi tarixlə birləşik dahi

boşuna deyildi. Çünki on doqquzuncu əsrin sonları, yirminci əsrin əvvəllərində, Qafqazın mədəniyyət və inzibati bəşiyi Tiflis, sənaye və ticarət paytaxtı isə Bakı idi. Neft və ticarətin mərkəzi Bakı olduğu üçün, işgüzar əlaqələr, Avropadan gələn biznes kompaniyaları ilə münasibətlər burada qurulurdu. Buna görə də, azərbaycan dilinin bütün region üçün iqtisadi, ticarət vacibliyi vardı və bütün Qafqazda gürcü, erməni, çəçen, kürd və digər millətlərin böyük şəhərlərdə yaşayın qisimi bu dildə danışa bilirdi.

Bələ beynəlmillilə fonda Üzeyir Hacıbəyli kimi bir bəstəkərin bütün Qafqazın fenomeninə çevirilməsi, yazdığı operettaların isə bütün regionda məşhurlaşması olduqca təbii idi. Məhz azərbaycan dilinin o zamanı populyarlığı sayəsində operettalar qısa bir zamanda Qafqazda yaşayın bütün xalqların dillərinə, eyni zamanda rus dilinə çevrilərək, erməni, gürcü, rus teatr truppaları tere-

findən səhnələşdirilməyə başladı. Bəzən qarışıqlıq Üzeyir bəyin adı atılaraq göstərilməsinə belə, operettalar Fransaya qədər gedib çıxdı.

Üzeyir Hacıbəyli operettalarının ümumxalq, ümumqafqaz daha sonra isə Avropa çapında məşhurlaşmasının ikinci səbəbi isə bu operettalarda öz sonunu yaşayın feodal dünya ilə yeni, müasir heyət arasındakı dialektika yerli verilmişdi. Qorı seminarıyısında təhsil aldığı illərdə tanış olduğu qabaqcıl dünya mədəniyyəti, oxuduğu dünya ədəbiyyatı Üzeyir bəyin dünya görüşündə mühüm rol oynamışdı. Doğulub böyüdüğü Şuşa əhalisi, uşaqlığı illərinin bir hissəsini keçirdiyi arın rayonlardakı yerli camaat isə onun sadə xalq yaxından tanınmasına şərait yaratmışdı. Məhz bu iki fərqli keyfiyyətin sayəsində, Üzeyir bəy öz əsərlərində, xüsusilə də operettalarında sadə xalqın heyatını, ənənələrini müasir dünyanın tələbləri ilə organik bir şəkildə qarışdırırdı

bilmişdi.

"O olmasın, bu olsun" musiqili komediyasında bu feodal quruluşun simvolu Məşədi İbad və yeni heyatın, elmin, müasirliyin siması olan gimnazist Sərvərin rəqib kimi qarşı-qarşıya qoyulması kimi bir süjet xətti heç də təsadüfi deyildi. Bu operetta, əslində sadə xalq arasında geniş yayılmış süjet xəttinin, "vərlər qoca kişi" və "kasıb cavın oğlan" kimi tipik rəqəbatın yeni, peşəkarcasına işlənmiş müasir versiyası idi. "Arşın mal alanı"da olduğu kimi, burada da köhnə, feodal ənənələr yeni, bəşəri dəyərlərə udur, müasirlik köhnəyə qalib gəlirdi.

Bu, o zaman bütün Qafqaz üçün doğma mövzu idi, çünki o zamanlar Qafqaz xalqlarının hamısı üçün belə ənənələr xarakterik hesab edilirdi. Üzeyir bəyin operettalarında, olmanın marağını səbəblərindən birinə bu idi.

Nəhayət, onun operetta və daha sonra əsərlərini bütün region üçün doğma edən başqa

bir səbəbi, xalq dilində yayılmış melodiyalardan, mahnılardan öz əsərlərində bol-bol istifadə etməsi olacaqdı. Qarabağdan arana, Tiflisdən Bakıya hər yerə dinlədiyi xalq melodiyalarını nota köçürüb əbədləşdirəcək, dövrünün ovaqatını ifadə edən xalq mahnılarını öz qəhrəmanlarının arıyalarına çevirəcək, zamanın bir parçasını beləcə, peşəkarcasına əsərlərinə həkk edəcəkdilər. Məsələn, "Leyli və Məcnun" operasında Leyli və İbn Salam arasındakı duetdin melodiyasını Üzeyir Şuşada olanda qırğılardan eşidib, yadda saxlayıb və operanı yazarkən tempini aşağı salaraq, bu dueti yaradıb. Onun yaradıcılığında belə hallar onlarfədir. Bu

başından, Üzeyir Hacıbəylinin əsərlərini təkcə musiqi və ya sənət faktı kimi deyil, eyni zamanda tarixin bir parçasını əhval-nühiyyəsinin, ovaqatını bizzə yaşadan, hiss etdirən, bədi-informativ faktor kimi də qəbul etmək vacibdir.

Bütün yaradıcılığı boyu Üzeyir Hacıbəylinin əsas xətlərindən biri bu müasirləşdirmə, sənədləşdirmə ideyası olub. Fəleytonlarında, publisistikasında quruluşu və dəyişən yerdən gözəndən keçirib, muğam sənətinə notalara köçürərək, sifadəhidən yazılı səviyyəyə adladdı və bununla da muğam sənətinin dünyaya çıxmasına yol açdı. Digər tərəfdən isə Üzeyir bəy böyük bir məarifçilik prosesinə tokan verib, şəxsi vəsaitini, məaşını esirgəməyərək, öz xalqının gənclərinə musiqi təhsil əlmlər dəyə, yardım edib.

Üzeyir bəy bütün yaradıcılığında olduğu kimi, heyatında da olduqca müasir, yenilikçi şəxsiyyət kimi tanınıb. Oxuduğu dünya ədəbiyyatından, avropalı fikri və sənət adamlarının biqrafiasılarından, vədlərindən təsirlənib. Böyük fransız yazıçısı Viktor Hügö bazar günləri öz evində şəhərın kaşib insanları üçün nahar təşkil edib, onlarla birlikdə yemək yediyi kimi, Üzeyir bəy də bazar günləri öz evində kaşib tələbləri üçün "plov günləri" təşkil edərək, onları öz evinə, öz məsasında başına toplayıb, onlarla birlikdə yemək yeyib.

Əgər biz Üzeyir bəyin bütün yaradıcılığını bir cümle ilə ifadə etməyə cəhd etsək, ən uyğun ifadələrdən biri belə ola bilər: "Xalqın mədəniyyətini dünyaya birləşdirən şəxsiyyət."

Azərbaycanın Dağılıq Qarabağ bölgəsində azərbaycanlı icmasının Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri Aybəniz İsmayilova